

Rebecca Boxler Ødegaard

EBBA HASLUND OG KRIGEN, ELLER VEIEN TIL ET FORFATTERSKAP

Sammendrag

Nasjonalbiblioteket forvalter et omfattende arkiv etter forfatteren og samfunnsdebattanten Ebba Haslund (1917-2009). Ebba Haslund debuterte i 1945 med novellesamlingen *Også vi* om okkupasjonstiden i Norge. Novellene til *Også vi* og Haslunds første fortellinger for barn kalt *Solebubarna* er skrevet under den tyske okkupasjon, i årene 1944 og 1945. Da bodde forfatteren med to småbarn på en hytte i skogen mens ektemannen satt i krigsfangenskap. Originalmanuskriptet til *Også vi* tilbragte krigsårene nedgravd i hagen bak hytta. Artikkelen belyser veien til forfatterdebuten med utgangspunkt i Ebba Haslunds dagbøker og private brev. Den drøfter også hvordan skrivingen ble en vei ut av en traumatisk tid for en ung Ebba Haslund.

*Ebba Haslund 1939
(fotograf: ukjent/eier:
Nasjonalbiblioteket).*

På tampen av livet

Da forfatteren og samfunnsdebattanten Ebba Haslund døde sommeren 2009, hadde hun bare et par uker tidligere ringt Nasjonalbiblioteket. Haslund forklarte at det nå var på tide å hente resten av dagbøkene hun hadde tatt vare på. Og i tillegg skulle biblioteket få noe manuskriptmateriale hun ikke hadde gitt tidligere, noe av det tidligste hun hadde skrevet under noen kalde krigsmåneder på hytta *Solebu* ved Eggedal i Sigdal.¹

Manuskriptmaterialet var pakket inn i to konvolutter. Den ene konvolutten inneholdt originalmanuskriptet til Haslunds første barnefortelling, samlet under tittelen *Solebubarna*. På den andre konvolutten hadde Haslund notert: «1. håndskrevne manus til 'Også vi' 1945. Gravd ned på Norgesglass nedenfor hytta i Eggedal vintervåren 1945». *Solebubarna* foreligger i dag bare trykt i svensk oversettelse. Den kom ut i 1946 under tittelen *Soltorpsbarnen*. *Også vi*, novelle-samlingen om hverdagen under tysk okkupasjon, var Ebba Haslunds debut på det norske bokmarkedet og ble gitt ut i august 1945.

Jeg husker hvordan jeg forsiktig dro to sammenrullede manuskriptbunter ut av konvolutten merket *Også vi*. Hvordan jeg forgjeves prøvde å brette enkeltbladene opp igjen uten at det skjøre papiret smuldret opp. Jeg ville gjerne vite om det befant seg flere enn de senere publiserte novellene gjemt i buntene. Jeg hadde ikke spurt Ebba Haslund om det da jeg ennå kunne. Nå var det for sent. Nasjonalbibliotekets konservatorer konkluderte raskt. Manuskriptene hadde det best slik de var, sammenrullede tidskapsler fra en svunnen tid.

Manuskriptene fra krigsårene er ikke bare Haslunds debut som forfatter; de symboliserer også en traumatisk tid i hennes liv. I lys av brev

og dagboksnotater er det mulig å komme nærmere svaret på hvordan og hvorfor Haslunds forfatterskap startet under oppholdet på hytta *Solebu*. Jeg mener at skrivningen var en måte å holde hodet over vannet på i en usikker og sårbar tid. At Ebba Haslund med *Solebubarna* og *Også vi* klarte å skrive seg ut av krigen vintervåren 1944/1945.

Biografisk omriss

Ebba Haslund ble født 12. august 1917 i Seattle, USA, som eneste barn til svenske Ebba Margareta Haslund² og norske Frantz Philip Haslund³. Oppveksten var preget av flytting og utenlandsopphold. I årene 1936 til 1939 studerte Haslund litteratur i Oxford, München og Paris. I januar 1940 ble hun forlovet med disponent og offiser Sverre Fjeld Halvorsen⁴. Bryllupet fant sted nyttårsaften samme år. Haslund tok deretter etternavnet Halvorsen, men brukte konsekvent sitt pikenavn som offentlig person. Hun tok en magistergrad i litteratur i 1941, med en avhandling om den østeriske forfatteren Rainer Maria Rilkes roman *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge*⁵. Magisterforelesningen ble holdt i februar 1941.⁶ Bare få måneder etter kom datteren Ragnhild til verden. I mars 1943 ble Sverre Halvorsen arrestert av okkupasjonsmakten for sin deltakelse i den militære motstandsbevegelsen Milorg. Etter et opphold på Viktoria terrasse ble han

² (1890-1957), født Gillblad.

³ (1883-1974), disponent. Tidligere laksefisker i Alaska. Faren hadde i tillegg til norsk også amerikansk statsborgerskap.

⁴ Sverre Fjeld Halvorsen (1910-2005) omtales med fullt navn i kildeangivelser. Ellers brukes Sverre Halvorsen i samsvar med Ebba Haslunds egen omtale av ektemannen.

⁵ Romanen er skrevet mellom 1904 og 1910 og kom ut i to bind i 1910. Den norske utgaven kom først i 1965 i Trond Winjes oversettelse med tittelen *Malte Laurids Brigges opptegnelser*.

⁶ Manuskriptene av magisteravhandlingen og -forelesningen er bevart og digitalt tilgjengelige. Jf. henholdsvis NB Ms.fol. 4611:C:2:d og e: https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digimanus_295488 og https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digimanus_295489.

¹ Tilvekst til NB Ms.fol. 4611 (aksjesjon: 2019:65).

sendt til Grini og senere overført til fangeleirer i Polen og Tyskland. Sønnen Sverre jr. kom til verden i mai 1943. Etter et nervesammenbrudd med påfølgende innleggelse på sykehus og på psykiatrisk post flyttet Ebba Haslund høsten 1944 med barna Ragnhild og Sverre til hytta *Solebu*. Datteren Bente ble født i 1947.

Novellesamlingen *Også vi* kom ut på Nasjonalforlaget i 1945. Boken fikk blandete anmeldelser, men gode salgstall.⁷ Haslund etablerte seg deretter raskt som en produktiv og allsidig forfatter med romaner, noveller og hørespill for både voksne og barn. Hun utga flere essay-samlinger og fire erindringsbøker⁸. Til hennes mest sentrale verk regnes *Det hendte ingenting* (1948), *Middag hos Molla* (1951), *Krise i august* (1954), *Syndebukkens krets* (1968) og *Bare et lite sammenbrudd* (1975). Haslund arbeidet også som litteraturkritiker og var en pioner i formidlingen av norsk litteratur til utlandet, med bl.a. foredrag om Sigrid Undsets verk. Hun var radiokåsør for NRK radio gjennom flere tiår og en skarp samfunnsdebattant og foregangskvinne innenfor kvinnebevegelsen. Særlig kjent er hennes engasjement i den såkalte Torgersen-saken⁹ og i konflikten rundt Norges deltakelse i Irak-krigen. Fra 1971 til 1975 ledet hun *Den norske Forfatterforening*. Ebba Haslund døde 10. juli 2009, nesten 92 år gammel.

⁷ *Aftenpostens* Halvdan Hydle av 16. august 1945 omtalte boken i positive lag under tittelen «Kampen i det stille». *Arbeiderbladets* Paul Gjesdahl 13. august 1945 mente at Haslund hadde «vanskeligere enn de fleste for å skape god kunst». (Jf. NB avissøk). Novellesamlingen ble nylig drøftet i artikkelen *Krumme rygger*, skrevet av litteraturviter og -kritiker Ragnhild Lome for tidsskriftet *Vagant* 2/2022.

⁸ *Som plommen i egget* (1987), *Med vingehest i manesjen* (1989), *Ikke naken, ikke kledd* (1992) og *Ingen frøkensport* (2009).

⁹ Også kalt *Skippergata*-saken: Kriminalsak der Fredrik Fasting Torgersen (1934-2015) ble dømt for drapet på 16 år gamle Rigmor Johnsen i Oslo.

Etterlatte papirer og kildegrunnlag

Ebba Haslunds privatarkiv i Nasjonalbiblioteket måler opp mot 13 hyllemeter. Det inneholder rundt 30 dagbøker, i tillegg verkmanuskripter og sakspapirer fra et knapt århundre. Korrespondansenettverket består av flere tusen brev.¹⁰ De eldste papirene, barnetegninger og -brev, stammer fra 1920-årene, de yngste, manuskriptet til erindringsboken *Ingen frøkensport* utgitt i 2009, fra april samme år. Arkivet er gitt Nasjonalbiblioteket i all hovedsak av forfatteren selv, og arkivkatalogen er tilgjengelig i Nasjonalbibliotekets e-bok-serie for tematiske fagressurser, *NB tema*.¹¹

Primærkilder 1938-1945

For å følge Ebba Haslunds vei fram til forfatterdebuten på hytta *Solebu* 1944/1945 tar jeg utgangspunkt i følgende primærkilder bevart i Nasjonalbiblioteket fra perioden mai 1938 til mai 1945: 1) dagbok med opptegetninger fra 1938 til 1940 og noen få fra 1943; 2) brev til foreldrene fra tiden i Tyskland, særlig München, i 1938; 3) rundt 30 brev til ektemannen fra årene 1944 og 1945.

I mai 1938 var Ebba Haslund en 21 år gammel student, i mai 1945 en snart 28 år gammel tobarnsmor, gift på femte år. I mai 1938 opplevde hun nasjonalsosialismen i Tyskland på nært hold. 8. mai 1945, Norges frigjøringsdag, markerte også slutten på krigsfangenskapet for ektemannen Sverre Halvorsen. Han kom riktignok ikke hjem til Norge før i juni 1945.

¹⁰ Brev innenfor familiekretsen er ikke detaljregistrert i arkivkatalogen. Jf. NB Ms.fol. 4611:A:2.

¹¹ Ødegaard (2022): <https://www.bokselskap.no/boker/arkivhaslund/tittelside>.

Haslunds dagboksnotater og brev gir interessante innblikk i tiden før krigsutbruddet høsten 1939 og i den tidlige fasen av okkupasjonen, våren 1940 – og i noen mindre grad også i årene 1943 til 1945. Dagboken som er bevart, er et tynt bind, der flere sider er blanke. Den inneholder først og fremst innførsler fra slutten av 1930-tallet, og bare noen få, men sentrale passasjer skrevet i 1940 og i 1943. En innførsel i dagboken kan bestå både i en flere sider lang gjenfortelling av hendelser under et festarrangement, og i en stemningsrapport fra et ungt sinn.

Et personlig brev skrives ikke på nøytral grunn. Omstendighetene rundt skriveøyeblikket og forholdet til brevmottakeren bestemmer hva, hvordan og hvorfor vi meddeler det vi meddeler.¹² Det er bevart rundt 300 brev skrevet av Ebba Haslund til foreldrene fra studieoppholdene i England, Tyskland og Frankrike på slutten av 1930-tallet. Haslund skrev hjem nesten daglig, og brevene er på mange sider. De fremstår som åpenhjertige og direkte og gir fylldige innblikk i livet på kontinentet i en sosial studietid.

De rundt 30 brevene til ektemannen i krigsfangenskap stammer i all hovedsak fra årene 1944 og 1945. Et par brev er udaterte og muligens fra begynnelsen av okkupasjonen. Flere brev fra samme periode er nok dessverre gått tapt. Også brevene fra Sverre Halvorsen til Ebba Haslund er i all hovedsak enten tapt, eller befinner seg i privat eie. Det samme gjelder korrespondanse mellom paret fra tiden rett før forlovelsen. Brevene til ektemannen som danner kildegrunnlaget for denne artikkelen, fungerer som brobygger over den fysiske avstanden, og som moralsk støtte for ham som har mistet sin frihet. Brevene er fulle av fremtidsoptimisme og dekker i mange tilfeller over det indre

¹² Langås (2012) gir en kortfattet innføring i det personlige brevets funksjon og betydning som historisk kilde ved å drøfte eldre og nyere forskning.

kaoset brevskriveren må ha befunnet seg i. De er også skrevet i visshet om tysk sensur. De gir av den grunn mer innblikk i praktisk hverdagsliv snarere enn brevskriverens følelser og tanker.

Sekundærkilder

Primærkildene suppleres og sammenliknes med først og fremst Ebba Haslunds første erindringsbok, *Som plommen i egget* (1987), der krigstiden beskrives fra en tidsavstand på over 40 år. I tillegg trekkes Haslunds roman *Sydebukkens krets* (1968) fram. Den kvinnelige hovedpersonen, forfatteren Hild Uerdahls beskrivelser av et kort opphold på psykiatrisk post under okkupasjonen er ifølge Haslund bygget på egne erindringer.¹³

Ebba Haslund og krigen

Uroens tid 1938-1939

I erindringsboken *Som plommen i egget* (1987) forteller Haslund om studieoppholdene i Oxford, München og Paris under oppseilingen av andre verdenskrig, og om det nære forholdet til foreldrene. Korrespondansen med foreldrene bekrefter dette. De nesten daglige brevene eller snarere utenlandsrapportene, handler om forelskelser, vennskap og studier, men også om et Tyskland i stor endring. Ett brev, datert «München 1. mai 38», peker seg spesielt ut. I det beskriver Haslund det mektige folkehavet og militæret som er oppstilt utenfor *Feldherrenhalle* i München. Hvordan alle lytter til Adolf Hitlers 1. mai-tale som kringkastes fra Berlin over store høyttalere. Hun har til og med laget en skisse og forteller i presensform, hvor stille det er under den

¹³ Haslund (1987:227): «Hovedpersonen i *Sydebukkens krets* er ikke meg. [...] men hennes opplevelser på klinikken er autentiske».

30-minutter lange talen. Så runger *Heil*-ropene over plassen før Horst Wessel-sangen¹⁴ synges. Ebba Haslund avslutter det seks sider lange brevet slik:

Jeg er temmelig upåvirket enn så lenge, men det er en merkelig fornemmelse som griper én: disse dumpe stumme masser, ingen begeistring, ingen jubel; men en jernhård disiplin, en frivillig underkastelse av den enkelte under massen. [...] en tung, mørk pliktfølelse [...] Gemeinschaft er slagordet: Massen, samhørigheten; – og av og til fryser jeg inn i sjelen, når jeg tenker på hva det alt sammen betyr.¹⁵

Haslunds dagboksopptegnelser fra årene 1938 og 1939 handler i all hovedsak om studietiden i Oslo. Haslund fremstår som en typisk ung kvinne i sine mest håpefulle og svermeriske år. Samtidig er hun en målrettet litteraturstudent med anlegg for en forskerkarriere. Dansefester, venninnekvelder og lange dager på Universitetsbiblioteket bestemmer hverdagen, men også drømmen om den store kjærligheten og om en karriere som forfatter går igjen. Med studiene som skalkeskjul skrev Haslund på den tiden på sitt antakelig første store romanprosjekt. Hun nevner ingen tittel eller innhold i dagboken, men omtaler romanen konsekvent som sitt *opus magnum*. «Skrevet noen timer hver dag. 172 sider hittil. Et par dager & manuset er ferdig foreløpig. Fornøiet har store håp» oppsummerte hun den 25. juli 1938. Bare studievennen Carl Fredrik Engelstad¹⁶ ble innviet i romanprosjektet. Verket nevnes etter hvert sjeldnere, og manuskriptet befinner seg ikke blant Haslunds papirer i Nasjonalbiblioteket.

¹⁴ Nasjonalsosialistisk kampsang skrevet av SA-mannen Horst Wessel (1907-1930). Fra 1933 til 1945 sidestilt med *Deutschland, Deutschland über alles* som nasjonalsang. Melodien bygger på en tysk soldatsang fra 1800-tallet.

¹⁵ NB Ms.fol. 4611:A:2 Ebba Haslund til foreldrene, 1. mai 1938.

¹⁶ Carl Fredrik Engelstad (1915-1996), litteraturforskere, forfatter og journalist.

Uroen over krigstrusselen kommer fram i korte glimt i dagboknotatene: «Høsten 1938 har vært sort. Verdenskrisen i slutten av september, krigshysteri. Spenning, nervøsitet. Et kort pustemne & så fulgte jødeforfølgelsen som repressalier for von Raths¹⁷ mord»¹⁸. Rundt ett år senere kunne Haslund fremdeles ikke forestille seg et krigsutbrudd: «Mine små private opplevelser går foran alt det store, redselsfulle» skrev hun 25. august 1939. Bare noen få dager senere, den 2. september, er krigen «i full gang» og «studenterfestlighetene avlyst» melder dagboken – men den melder også at Haslund hadde truffet en viss Sverre Halvorsen igjen. Han hadde da nettopp sittet oppe natten igjennom og skrevet mobiliseringsordrer. Romansen med unge Halvorsen høsten 1939 kom like bardus på Ebba Haslund som Tysklands invasjon av Polen¹⁹. Det ble en brå overgang til både krig og kjærlighet.

Krig og kjærlighet 1940

Ebba Haslund og Sverre Halvorsen forlovet seg i januar 1940. Det hadde gått fort:

Så er jeg da forlovet med glatt ring på fingeren og begynnelse til utstyr i skuffen. [...] Jeg vet ikke hva jeg egentlig føler, for det er gått så fort altsammen. Det ble ikke tid til å tenke. [...] Og nå som han er reist ut igjen, er det hele som en drøm.²⁰

¹⁷ Den tyske nazisten og diplomaten Ernst Eduard vom Rath (1909-1938) ble 7. november 1938 skutt av den tyske jøden Herschel Grynszpan (1921-antatt 1942/1943) i Paris. Vom Rath døde to dager senere, den 9. november. Hans død ble brukt som påskudd for den såkalte Krystallnatten, en landsomfattende voldelig jødeforfølgelse (pogrom) i Tyskland natten mellom 9. og 10. november 1938.

¹⁸ NB Ms.fol. 4611:B:6, 24. november 1938.

¹⁹ 1. september 1939.

²⁰ NB Ms.fol. 4611:B:6, 10. januar 1940.

Etter invasjonen av Norge 9. april ble samværet med forloveden enda mer sporadisk. I slutten av mai 1940 hadde Sverre Halvorsen vært stasjonert et ukjent sted i Nordland over flere uker: «Siden har jeg grått hver eneste dag»²¹. På et tidspunkt ble forloveden tilknyttet Milorg. I dagboknotatene fra 22. mai 1940 veksler Ebba Haslund mellom fortvilelse og resignasjon: «En venner seg til alt – de tyske soldatene – bombingene om natten – hakekorset over Akershus festning og Bygdøy Kongsgård. Og så ryktene [...] Vi er blitt andre mennesker.»²²

Allerede 24. april 1940 hadde hennes fetter og nære venn gjennom oppveksten, Philip Hopstock Haslund, mistet livet i kamp i et bakhold på fjellet ved Leirskogen kapell i Valdres. Familien fikk først vite om dødsfallet 14 dager senere står det i dagboken. Det var Ebba Haslund som først fikk beskjeden. I notatene fra 22. mai beskrives hendelsen over flere sider. Hvordan hennes onkel, Axel Hopstock Haslund²³, hadde gått flere mil i terrenget før han til slutt fant sønnens døde kropp. Hvordan de fikk tatt avskjed ved den åpne kisten: «Det er ikke til å fatte. At han er borte. Helt borte. Ingenting. Og han var så ung. Bare 23 år. Og vi skal aldri få se ham igjen. Men en venner seg til alt.»²⁴

De siste notatene fra 1940 stammer fra begynnelsen av juni og er stilt som (korte) brev til Sverre Halvorsen. De er preget av nummenhet og fremmedfølelse:

*Det er ingen forbindelse med Nord-Norge, det virkelige Norge. Og alle vi her, vi er utenfor og hører ikke til lenger. Vi går omkring i gatene og fører en slags tilværelse. Men det er bare halvt. Hjertet mitt er hos deg Sverre min – i Norge.*²⁵

Denne ut-av-verden-følelsen minner om opptaktsnovellen *Så helt annerledes* i debutsamlingen *Også vi*. I novellen driver 18-årige Veslemøy nedover Karl Johan, etterlatt «i en fremmed, forloren verden, hvor alt var heslig, simpelt og grått». Samtidig som hun skammer seg over sin egen elendighet. Hun vet godt at «hun ikke hadde lov til å klage», at det «ikke gikk an å tenke på fornøyelser i en tid, da folk ble pint og henrettet.»²⁶

Ebba Haslunds dagboknotater stopper opp i juni 1940.²⁷ Bortsett fra to innførsler skrevet tre år senere, i pinsen 1943, finnes det ingen dagboknotater fram til lenge etter krigen, juni 1948. Ifølge Haslunds erindringer var det i all hovedsak praktiske årsaker til det.²⁸ Allerede før arrestasjonen i mars 1943 hadde Sverre Halvorsen vært utstasjonert i lange perioder. Bryllupet nyttårsaften 1940, boligjakt kombinert med studier, to graviditeter på to år og en hverdag utenom det vanlige krevde sitt. Også det sosiale liv gikk stort sett sin gang i all sin (gode) travelhet. De ulike generasjonene Haslund og Halvorsen stod hverandre nære og hjalp til der det var mulig. Men i den lange tausheten der Haslund ikke betrodde seg til dagboken, ligger etter min mening også kimen til forfatterdebuten på *Solebu*.

²¹ NB Ms.fol. 4611:B:6, 22. mai 1940.

²² Ditto.

²³ Axel Hopstock Haslund (1887–1982) var i mange år bosatt i Shanghai, Kina, ansatt i det kinesiske tollvesenet. Ebba Haslund og foreldrene oppholdt seg flere måneder i Shanghai 1924/1925. Jf. Haslund (1987) og NB Ms.fol. 4611:A:2 Brev fra Ebba Haslund til Anne Gillblad 2. februar 1925, og C:8 Reiseminner fra Kina.

²⁴ NB Ms.fol. 4611:B:6, 22. mai 1940.

²⁵ NB Ms.fol. 4611:B:6, 4. juni 1940.

²⁶ Haslund (1945), s. 12 ff.

²⁷ NB Ms.fol. 4611:B:6. Dagboken inneholder kun to innførsler fra juni 1940, rettet til forloveden et ukjent sted i nord, hhv. 4. og 6. juni: «Kjæreste...».

²⁸ Jf. særlig kapitlene *Den nye hverdagen* og *Kattogmus-leken* i Haslund (1987).

Mot bunnen 1943-1944

Den ene av de to dagbokinnførlene fra 1943 er på over tre sider og datert «1ste pinsedag»²⁹. Den kan forstås som en oppsummering av den 25 år gamle Ebba Haslunds livssituasjon. I juni 1943 er det bare tre måneder siden ektemannen ble arrestert, sønnen Sverre er noen få uker gammel. Innvielsen i voksenlivet hadde vært nådeløs. Notatene kan i etterpåklokskapens lys leses som opptakt til den litterære oppvåkingen på *Solebu*. I dem ser Ebba *Halvorsen* anno 1943 og ufrivillig alenemor til to små barn, tilbake på studenten og drømmeren Ebba *Haslund* anno 1938/1939 ved å spille på de to etternavnene. Ebba *Halvorsen* har nettopp lest gjennom sine gamle dagboknotater og bestemmer seg for å vekke sitt yngre alter ego Ebba *Haslund* til live igjen:

Fikk sån lengsel etter 'de gode gamle dager', ungpiketiden med uklare drømmer, lengsler, full av utilfredshet & higen utover seg selv. Jeg er ikke lenger 'ung pike'. Jeg er 25 år, Sverre Halvorsens kone, mor til to barn. Hus på Bygdøy, fast hushjelp, husholdningsbekymringer. [...] Jeg er magister artium & cand. philol. [...] Allikevel jeg er den unge piken fra høsten 39. Jeg har utviklet meg. Jeg har lidd. [...]

*Og likevel – jeg er Ebba Haslund, den unge piken fra før. Kanskje det at jeg er blitt Ebba Haslund igjen skal hjelpe meg over denne tiden. For Ebba Haslund er vant til å lengte og drømme og leve sitt eget liv.*³⁰

Da Ebba *Halvorsen* valgte å debutere som Ebba *Haslund* i 1945, var det også en hommage til denne unge førkrigs-Ebba.

²⁹ NB Ms.fol. 4611:B:6, 13. juni 1943.

³⁰ Ditto.

Den 19. desember 1943 ble krigen *virkelig*, også for dem uten et annet våpen i hånden enn å tilpasse seg en helt ny hverdag. Selv om tobarnsmoren hadde stiftet bekjentskap med både husransaker og tyske Gestapo³¹, var det nå krigen skulle sette seg fast i kroppen også rent fysisk. Denne ettermiddagen i desember så hun ut av vinduet mot en brennende båt på Filipstad:

*Jeg så vindusglasset bule innover da jeg rygget tilbake. I neste øyeblikk lå vi på gulvet i hauger av glasskår med et forferdelig trykk for ørene. Soffiller drev gjennom rommet. [...] Babyen illskrek. Det lille ansiktet inni kysen var høyrodt og spettet av glasskår, men utrolig nok uskadd. Vi kom oss ned i kjelleren med barna mens det dundret og smalt omkring oss.*³²

Leiligheten på Bygdøy var forvandlet til en slagmark, alle vinduene var knust. Det var et mirakel at ingen hadde blitt alvorlig skadet. Over 100 personer mistet livet i den såkalte Filipstad-eksplosjonen, og flere hundretalls ble skadd.³³ Ødeleggelsene var enorme. Opplevelsen brant seg fast som en konstant uro for at hele Oslo kunne sprenges i luften når som helst. I årevis skulle Haslund bli plaget av et voldsomt trykk på ørene. Hun orket knapt å forsørge barna. I tillegg kom vedvarende kraftige ryggmerter etter siste graviditet. En anbefalt operasjon var vanskelig å ordne rent praktisk.³⁴

³¹ Kortform for *Geheime Staatspolizei* (Hemmelig statspoliti), grunnlagt i 1933.

³² Haslund (1987:209).

³³ «Eksplosjonen inntraff klokken 14.45 under lossing av ammunisjon fra D/S Selma, som kom fra Danmark. Utover ettermiddagen eksploderte over 800 tonn ammunisjon [...] 60 dekar av Filipstadområdet ble fullstendig rasert». Brannen spredte seg til Skillebekk og Framnes, rundt 405 bygninger ble ødelagt. Årsaken til eksplosjonen er i dag ikke avklart. 45 nordmenn ble drept og 400 såret. I tillegg døde rundt 75 tyskere. (kilde: Sæveraas/Store norske leksikon).

³⁴ Jf. kapitlet *Nedover bakke* i Haslund (1987).

Det er lite å spore av den tiltakende depresjonen i Ebba Haslunds brev til Sverre Halvorsen – selv om hun beskriver stemningen i byen som «temmelig dystert» i januar 1944. Men: «Kjære, savnet av friheten er nok noe av det tyngste for et menneske» trøster hun seg selv og ektemannen med.³⁵ Det gjaldt å være sterk. Sverre Halvorsen hadde etter mye fram og tilbake blitt sendt til en fangeleir i Polen, et forholdsvis trygt sted for en norsk offiser. Men den enda større fysiske distansen slet på det unge paret. De hadde knapt nok rukkit et vanlig familieliv etter bryllupet, og lengselen etter et hverdagsliv går igjen i brevene: «Tenk, bare det å få leve i fred og ro, i trygghet. Da vil dagen få nytt innhold, når jeg vet at du kommer hjem til middag kl. ½ 5».³⁶ Mens det ennå var mulig, hadde cand.philol. Haslund vært god til å ta i bruk sine tyskkunnskaper, først på turene til Viktoria terrasse og senere til Grini. Hun fikk ordnet bedre vilkår for den arresterte og skaffet seg korte besøk med barna. Det hadde hjulpet å kunne bidra med noe helt konkret. Vinteren 1944 derimot endte i et sammenbrudd og et kort, men pregende opphold på psykiatrisk post.

Solebu 1944-1945

Hytta *Solebu* som familien hadde leid mange ganger før krigen, skulle tjene som et fristed etter den tunge starten på året. Våren 1944 kunne fredelige Sigdal love både fravær av bombing og tyske soldater, og ikke minst mat på bordet. Møtet med bygdesamfunnet forsterket likevel raskt en gryende følelse av utenforskap: «Våren 1944 hadde eggedølingene ennå ikke sett en tysker. Vi ble spurt hvordan disse tyskerne så ut. Dalen var nokså isolert.»³⁷

Det er ikke bevart brev til Sverre Halvorsen fra de første månedene på *Solebu*, men utover høsten og vinteren 1944/1945 vises en tydelig frustrasjon over avstanden mellom by og land. Den romantiske forestillingen om samhold mellom slekt og naboer på landet får seg noen stygge skraper:

Jeg sier bare det at det er godt Eggedal ikke er Norge, for stakkars Norge da. Og så sier jeg at: bønder! Men du har kanskje hørt det før. Har du lest Kincks Sneskavlen brast?³⁸ Voilá Eggedal. [...] Dette var ikke noe hyggelig brev til å være nyttårsaften, men i det nye året skal du få bare koselig brev, det tror jeg nok. Tusen kys og klem, kjæreste, fra din egen Ebba.³⁹

Innflytteren fra byen følte seg nærmest tvunget til å rettferdiggjøre sine egne krigsopplevelser, og hun savnet Oslo: «Jeg følte meg utenfor i denne fredelige dalen. [...] Det var som et sug i meg etter å gå på asfalt i mørklagte gater, være en av mange som holdt ut og var *med*».⁴⁰

Haslunds erindringer fra mer enn 40 år etter oppholdet på *Solebu* etterlater et inntrykk av at hun i all hovedsak var alene med barna på hytta. Brevene til Sverre Halvorsen gir et mer nyansert bilde. Foreldrene hennes var ofte innom og ble i flere dager. Julen 1944 ble feiret i stort selskap, med kaffe, karameller og til og med en and, tilsendt fra Sverige. Det ble stelt til juletefest med naboene, og i løpet av hytte-månedene nevnes både barnepiker, vaskehjelper og andre voksne hjelpere. Men ensomhet er som kjent noe annet enn å være alene. Og den forsterkes ytterligere når den opptrer i selskap med andre. Til tross for en travel hverdag med to friske og livlige barn ser Ebba Haslund ut

³⁵ For begge sitatene, se NB Ms.fol. 4611, A:2 Brev til Sverre Fjeld Halvorsen 6. januar 1944.

³⁶ Ditto.

³⁷ Haslund (1987:209).

³⁸ Hans Kinck (1865-1926): *Sneskavlen brast* (1918-1919)

³⁹ NB Ms.fol. 4611:A:2 Brev til Sverre Fjeld Halvorsen 31. desember 1944.

⁴⁰ Haslund (1987:229).

til å ha befunnet seg i et slags indre eksil. Den sveitsisk tyskspråklige lyrikeren Herman Hesse beskriver dette treffende i diktet *Kennst du das auch?* Her overmannes *du*-et av en bunnløs sorg og ensomhet i midten av en stor fest og folkevrimmel. *Du*-et er nødt til å trekke seg tilbake for å gi seg hen til en gråt som ikke vil ta slutt.⁴¹

Å skrive seg ut av krigen

En natt denne *Solebu*-vinteren 1944/1945 mens barna sov, satte Ebba Haslund seg ned og begynte å skrive. Det finnes ingen spor hverken i dagboken, eller i brevene til Sverre Halvorsen som vitner om hennes nattlige skriveprosess, men etter eget utsagn holdt Haslund seg våken på svartebørskaffe og hjemmeavlet røyk.⁴² På et annet kontinent i samme tidsrom, på *Margaret Hotel*, Brooklyn, New York, helst også om natten og med røyk og kaffe lett tilgjengelig, satt imens den 62 år gamle forfatteren og nobelprisvinneren Sigrud Undset⁴³ og skrev sine berømte taler og artikler til Norge og fedrelandets sak.⁴⁴ Undset hadde riktignok for lengst fått seg skrivemaskin. Manuskriptene måtte ikke gjemmes i et Norgesglass, og sjangeren hun valgte i årene i amerikansk eksil var sakprosa, ikke skjønnlitteratur. Men Undset og Haslund, forfatterdronningen og forfatterspiren, kjempet begge sine personlige kamper med pennen som våpen.

⁴¹ Hermann Hesse (1877-1962): *Kennst du das auch?* (1901) foreligger ikke i norsk oversettelse.

⁴² Haslund (1987: 230).

⁴³ Sigrud Undset (1882-1949) forlot Norge i april 1940 og flyktet via Sverige, Russland og Japan til USA. Hun ankom i USA i august 1940 og returnerte til Norge i slutten av juli 1945. Jf. også Sigrud Undsets bok om flukten, *Tilbake til fremtiden*, først utgitt i New York med tittelen *Return to the Future* (1942). Sigrud Undset skrev boken på norsk, den amerikanske utgaven er oversatt av Henriette C.K. Naeseth. Den norske utgaven kom i 1949, med 1945 på tittelbladet. Siste kapittel ble trykt i *Samtiden* i 1946.

⁴⁴ Jf. Sigrud Undset: *Artikler og taler fra krigstiden* (1952), utgitt av A.H. Wisnes, og Sigrud Undset: *Essays og artikler 1940-1949* (2008), utgitt av Liv Bliksrud.

At skriving gagnar mental helse i kjølvannet av traumatiske livserfaringer, er i dag allmennkunnskap. I Haslunds tilfelle kan krigsvirkeligheten på et tidspunkt blitt eksistensielt så truende at dagbokskrivning ikke lenger strakk til. Nervesammenbruddet vinteren 1944 og oppholdet på psykiatrisk post hadde satt varige spor. Ikke før 24 år senere maktet Haslund å skrive om innleggelsen, og da bare i litterær form, i romanen *Syndebukkers krets* (1968). Først da sluttet erindringene å plage henne.⁴⁵ I *Syndebukkers krets* bearbeider Haslund oppholdet på psykiatrisk post ved å skrive om det i ettertid. I arbeidet med *Solebubarna* og fremfor alt *Også vi* skriver Haslund om vonde erfaringer mens hun fremdeles utsettes for dem. Selv om skildringen er av mer eller mindre tilslørt art, bearbeider Haslund på denne måten tiden før og på *Solebu* der og da, og unngår muligens et større oppgjør mange år senere. Hun *skriver seg ut av krigen* i dobbel forstand. På den ene siden kan selve det å skrive være en tilstand løsrevet fra tid og rom, av fullstendig frihet. Alt det vonde settes på pause. I et slikt øyeblikk er krigen ikke-eksisterende. På den andre siden, ved å løfte blikket og skrive *om* krigen sett gjennom fiktive personers øyne, inntas det et fugleperspektiv. Haslund løfter seg selv ut av krigserfaringen og opp i høyden for å se den på trygg avstand. Hun skaffer seg en paradoksal følelse av kontroll i en ukontrollerbar verden. Virkeligheten blir håndterbar i det litterære, og det opprettes en ny mening i det antatt meningsløse. Personlige erfaringer blir universelle, og ensomheten og angsten lettere å bære.

I de lange nettene i Sigdalskogen ble husmoren Ebba *Halvorsen* og drømmeren Ebba *Haslund* ett (igjen). *Solebu* ble Haslunds ufrivillige *room of one's own*⁴⁶. Konsentrasjonen rakk ifølge forfatteren selv ikke

⁴⁵ Haslund (1987: 217ff.).

⁴⁶ Refererer til den engelske forfatteren Virginia Woolf (1882-1941) som brukte begrepet metaforisk i forelesninger og i essayet *A Room of One's Own* (1929) for å belyse kvinners begrensede muligheter til å uttrykke seg fritt.

til et *opus magnum* denne gangen, bare kortprosa.⁴⁷ *Solebubarna* ble til samtidig med *Også vi*, men fortellingene har vært en godt bevart hemmelighet inntil manuskriptet ble gitt Nasjonalbiblioteket i 2009. Boken er nå innlemmet i bibliografien til norsk barnelitteraturhistorie.⁴⁸

Skrivingen av *Solebubarna* og *Også vi* kan på hver sin måte tolkes som en overlevelsestrategi i en hverdag preget av fremtidsbekymringer og mørke tanker. At bøkene skulle bli hennes forfatterdebut, var i utgangspunktet ikke noe Ebba Haslund kunne regne med.

Solebubarna. Grå hverdag i magisk lys

Haslunds første barnefortellinger, i alt seks, er som nevnt før kun utgitt i svensk oversettelse som *Soltorpsbarnen* (1946). Den norske originalen, *Solebubarna*, finnes utelukkende blant Haslunds private papirer. Ifølge norske Nasjonalforlaget var markedet for barnefortellinger i 1945 dårlig, de tok ikke sjansen. Noveller om krigens hverdag gikk derimot som «varmt hvetebrød»⁴⁹. Også Haslunds svenske forlegger og venn Stig Bergh var betenkt: «[E]n utgivning av barnböcker kan vara vanskelig» skriver han i september 1945. Men kunne hun tilrettelegge for en ren eventyrbok til høytlesning istedenfor en bildebok med fargeplansjer, ville Fritzes Bokförlag prøve seg.⁵⁰ Forlaget kjøpte også oversettelsesrettighetene til *Også vi*.

Sjangermessig fremstår fortellingene som korte eventyr med utgangspunkt i det realistiske. *Solebubarna* er vesle Ragnhild og Lillebror. De bor med sin mor på besteforeldrenes gård langt ute i skogen, med en far langt borte i *den store krigen*. Her møter de på overnaturlige vesener mens de ellers lever et vanlig gårdsliv.

Ebba Haslund skriver ikke noe om tilblivelsen av *Solebubarna* i sine erindringer. Kanskje fordi boken aldri kom ut på et norsk marked, kanskje fordi fortellingene først og fremst ble skrevet til underholdning for Haslunds egne barn. Men arbeidet med fortellingene må ha egnet seg ypperlig til å få virkeligheten på avstand. Forfatteren drysser så å si magi over en ensformig og til tider kjedsommelig hverdag foran en truende krigskulisse. Hun forvandler det ufrivillige oppholdet i isolasjonen til et eventyr ved å ta utgangspunkt i den besværlige virkeligheten. Hun gjør det om til noe som hun selv kan leve med, og som små barn kan forstå. Den fraværende faren og med-oppdrageren som alenemoren Haslund savner sårt i desember 1945⁵¹, erstattes av overnaturlige vesener med oppdragende funksjoner. Samtidig er bakgrunnen autentisk selvbiografisk går det fram av opptaktsfortellingen *Ragnhild og Lillebror*. Hytta er riktignok blitt til selve gården *Solebu*, men Sigdals signaturfjell *Andersnatten* ruver over landskapet, og *Solebus* nærmeste nabogård var den gang og er i dag *Tovsrud* gård. Fortellingen om *Grinolla og Skrikelars* kommer sannsynligvis nærmest den ikke veldig glamorøse gressenkevirkeligheten forfatteren har havnet i. Her skildrer Haslund på en elegant og underholdene måte forholdet mellom en utslitt alenemor og to barn i trassalderen.

⁴⁷ Haslund (1987: 230) omtaler nok bare arbeidet med *Også vi* i denne setningen: «Jeg greide ikke å konsentrere meg om noe større arbeid, det fikk bli noveller.»

⁴⁸ Lande (2018), Bibliografi.pdf (shopify.com).

⁴⁹ Haslund (1987:242).

⁵⁰ Bergh er født 1904, dødsåret har artikkelforfatteren ikke kunne identifisere. Jf. NB Ms.fol. 4611:A:1:b Brev fra Stig Bergh til Ebba Haslund 18. september 1945.

⁵¹ «Du må snart komme hjem og oppdra din sønn. Jeg greier det ikke», NB Ms.fol. 4611:A:2 Brev til Sverre Fjeld Halvorsen 31. desember 1945. (Understrekingene er Haslunds egne).

Om fortellingene i *Solebubarna* ble skrevet før, etter eller samtidig med novellene i *Også vi*, vet vi ikke. Å skrive dem ned var nok en hardt tiltrengt adspredelse i en ensformig hverdag preget av alle de nødvendige ritualene et liv med småbarn krever. Fortellingene er interessante å lese også i dag, både i lys av norsk barnelitteraturhistorie og som kilde til tiden på *Solebu*. Selv om boken ikke foreligger på norsk og er lite kjent, er den en vellykket opptakt til Ebba Haslunds karriere som barnebokforfatter. Den ble etterfulgt av suksesser som *Barskinger på Brånåsen* (1960)⁵², *Mor streiker* (1981) og flere hørespill for barn, bl.a. *Kjære Nils* (1956)⁵³.

Også vi. Krigen i kvinners øyne

I sine erindringer skriver Haslund bare noen få linjer om motivasjonen til *Også vi*. Hun hadde blitt så oppgitt over svenske skildringer av okkupasjonstiden i Norge: «Det var jo bare ikke slik!» Derfor hadde hun bestemt seg for å skrive sine egne fortellinger om møtet med hverdagen i et «hærtatt land».⁵⁴ *Også vi* beskriver «kampen i det stille»⁵⁵ – det å tåle maktesløshet, fremmedfølelse og fremtidsangst, sett fra hovedsakelig kvinnes ståsted. Det er skildringen av den *indre* snarere enn den *ytre* virkeligheten som griper leseren av den enkelte novellen. Sett i lys av Haslunds dagboknotater har formuleringene til *Også vi* ligget klare lenge. Det var bare å feste dem på papir i de isolerte, men trygge nettene på *Solebu*. Ved å projisere sine egne mørke følelser til kvinneskjebnene i novellene, makter Ebba Haslund etter

min mening å sette enkle ord på vanskelige følelser uten at hun blottstiller seg selv. Ved å skrive *om* krigen skriver hun seg *ut av* krigen, får den på avstand samtidig som hun setter den på plass. Novellene er dedikert til *Sverre Halvorsen*, den elskede og etterlengtede, men fremdeles noe ukjente ektemannen. Jeg leser derfor novellene også som de brevene Haslund ikke fikk seg til å skrive til ektemannen da alt var på det mørkeste.

Første håndskrevne manus til *Også vi* (foto: Are Flågan/eier: Nasjonalbiblioteket) NB Ms.fol. 4611:F:6

Også vi beskriver hva krigen krever av omstillingsevne hos den enkelte. Lome (2022, 215) trekker fram nettopp dette: Haslunds skildring av kvinners talent til på kort varsel å utvikle nye handlemåter i konfrontasjon med en ny og farlig hverdag. *Også vi* forteller også om drømmene som settes på vent, og om den dypfulte skammen som melder seg, når man en dag ikke strekker til lenger. Kvinnene i novellesamlingen er i ulike faser av livet. Men i alle er det også en bit av Ebba Haslund som hun trer fram i dagbøkene og brevene fra årene 1938 til 1945: studenten, den nybakte moren, husmoren og krigsgressenken som ordner opp. Fem års krig kan favne et helt (kvinne)liv.

18-årige Veslemøy i *Så helt annerledes* blir snytt for ungdommen sin. Hun føler seg ensom og forlatt «i en fremmed, forloren verden» der hun en lørdag formiddag går nedover Karl Johans gate og observerer menneskene i byen.⁵⁶ Husmoren Randi i *Pinse* må forlate hus, hage og høns på dagen når familien må gå i dekning. Huset som nettopp

⁵⁶ Beskrivelsen gir assosiasjoner til diktet «Jeg ser» i Sigbjørn Obstfelder (1866-1900): *Digte* (1893).

⁵² Også sendt som NRK hørespill i 1962. Oversatt til blant annet tysk (på sveitsisk forlag) med tittel *Die Verwegenen vom Bromhügel* (Zürich 1963). Romanen skapte uventet debatt i sveitsisk lærerforbund på grunn av sine frisinnete pedagogiske tendenser, jf. NB Ms.fol. 4611:L:8.

⁵³ Haslund vant prisen for beste hørespill for barn med *Kjære Nils* i 1956.

⁵⁴ Jf. Haslund (1987:230).

⁵⁵ Hydle (1945), jf. også fotnote 7.

er vasket skinnende rent til pinse, blir et symbol på hverdagslivet som går i oppløsning på bare noen få timer. Vemodet over det tapte er til å ta på. Det er også skamfølelsen fordi man kan sørge over rent materielle verdier. Ina i *Vendepunkt*, privilegert middelklassefrue og mor til et spebarn, vet ikke hva hun skal stå opp for om morgenen. Det finnes hverken tid til eller ord på en fødselsdepresjon når verden står på kanten av stupet. Gravide Inger i *Nytt liv* minnes førkrigstiden i korte glimt mens hun lykkelig innreder seg i den nye hverdagen. Venner og slekt har mistet livet, men man venner seg jo til alt: «Jeg er blitt hard, tenkte hun vemodig, hard og kald»⁵⁷. Beskjedne og middelaldrende Fru Jensen i *En av de mange* overrasker i sin handlekraft når det virkelig gjelder. Fru Thiele i *Farlige folk* er en av mange som må leke *katt og mus* med Gestapo.

Når en novelle var ferdigstilt, rullet Haslund bladene sammen, knytet en hyssing rundt manuskriptet og puttet det på et Norgesglass. Så grov hun glasset ned i hagen utenfor hytteveggen. I brevet til Sverre Halvorsen nyttårsaften 1944 kunne hun melde om husransaker også i Sigdal. Angsten for at tyskerne kunne få tak i novellene var altså ikke ubegrunnet. En annen forfatter, Barbra Ring, minner et par år etter krigen nesten euforisk all «den litteratur som lå hermetisert i hagene rundt i landet», og som endelig fikk se dagens lys i mai 1945.⁵⁸ Men før det kom så langt, fikk Ebba Haslund sin onkel Axel Hopstock Haslund til å smugle ut seks noveller i maskinskrevet avskrift og vise dem til Nasjonalforlaget. Forlaget sa ja til en utgivelse etter krigen. Originalkladdene til altså minst seks noveller ble liggende nedgravd i hagen til frigjøringsdagen i mai 1945. To tykke manuskriptbunter, tidsskapsler fra en svunnen tid og museumsgjenstander som vitner om en vond, men også produktiv tid for en ung Ebba Haslund.

⁵⁷ Haslund (1945: 99).

⁵⁸ Ring (1947: 249).

Etterord

I lys av de private papirene og biografiske opplysningene kan en stille spørsmålet om Ebba Haslund hadde gått forfatterveien, hadde ikke krigen satt livet på pause. Hun var den yngste i landet til å ta en magistergrad i litteratur i 1941 og viste anlegg for en vitenskapelig karriere. Men også drømmen om å slå gjennom med et *opus magnum* er det mange spor av. To barn på to år, stengingen av universitetet og arrestasjonen av ektemannen i 1943 snudde livet på hodet. På et vis tok krigen valget.

Under arbeidet med manuskriptene til *Solebubarna* og *Også vi* har jeg noen ganger lurt på om Haslund med vilje ventet med å gi dem fra seg helt til mai 2009, til tampen av livet. Over 60 år etter at hun hadde gravd novellene fram igjen i hagen bak *Solebu*. Jeg rakk ikke å spørre henne om det heller, men døtrene har fortalt at moren aldri returnerte til hytta i skogen.⁵⁹

For meg fremstår månedene på *Solebu* i 1944 og 1945 som et eksistensielt vendepunkt i Ebba Haslunds liv. Mens hun var tvunget til å holde hodet over vannet for seg selv og sine nærmeste, ble hun konfrontert med sitt helt personlige mørke i en verden i oppløsning. Skrivningen ble hennes vei ut av en uutholdelig virkelighet. Der de private kildene stilnet, våknet det litterære språk. Men skrivningen ble også en vei inn i en ny og annerledes hverdag. En hverdag der Ebba Haslund valgte å kombinere forfattergjerningen med 1950-årenes forventninger om et kvinnelig, med alt det skulle koste av innsatsvilje og mot.

⁵⁹ Muntlig informasjon viderefremidlet fra professor Janke Klok etter samtale med Ebba Haslunds døtre Ragnhild Halvorsen og Bente Katarina Brokner, ca. 2014.

Kilder og litteratur

Primærkilder

- NB Ms.fol. 4611:A:1:b Brev fra Stig Bergh til Ebba Haslund 28. august, 18. september og 5. oktober 1945.
- NB Ms.fol. 4611:A:2 Brev fra Ebba Haslund til Ebba Margareta Haslund, født Gillblad, og Frantz Philip Haslund. 1936-1939.
- NB Ms.fol. 4611:A:2 Brev fra Ebba Haslund til Sverre Fjeld Halvorsen. Udatert + 1944-1945.
- NB Ms.fol. 4611:B:6 Dagbok 1938.07.15-1943.07.12 Ingen opptegnelser i perioden 7. juni 1940-12. juni 1943.
- Takk til Ebba Haslunds barn, Ragnhild Halvorsen, Sverre Fjeld Halvorsen og Bente Brokner, for tillatelsen til å sitere fra private papirer og brev i Haslunds arkiv i Nasjonalbiblioteket.

Litteratur

(se også henvisninger i enkelte fotnoter til perifer sekundærlitteratur)

- Brekke, Torill (sist oppdatert 29. juni 2022) *Ebba Haslund* i Norsk biografisk leksikon. https://nbl.snl.no/Ebba_Haslund.
- Haslund, Ebba 1945. *Også vi*. Oslo.
- Haslund, Ebba 1946. [*Solebubarna*] *Soltorpsbarnen*. Oversatt til svensk av Ann-Charlotte Wahlander. Stockholm.
- Haslund, Ebba 1968. *Syndebukkens krets*. Oslo.
- Haslund, Ebba 1987. *Som plommen i egget*. Oslo.
- Hydle, Halvdan 1945 «Kampen i det stille». Anmeldelse av *Også vi* i *Aftenposten* 16. august 1945. *NB avissøk.no*.
- Lande, Anne Kristin 2018: *Bibliografi til Norsk barnelitteraturhistorie. 3. og utvida utgåve*. Bibliografi.pdf (shopify.com).
- Langås, Lars 2012. *Ola Apenes. En norsk migrants forhold til Mexico, 1929-1943*. Masteroppgave, Universitetet i Oslo.

- Lome, Ragnhild 2022. «Krumme rygger» i *Vagant* 2/2022, s. 214-215.
- Ring, Barbra 1947. *Mellom venner og fiender*. Oslo.
- Sæveraas, Torgeir Ekerholt (sist oppdatert 26. januar 2022) *Filipstadeksplosjonen* i *Store norske leksikon*. <https://snl.no/Filipstadeksplosjonen>.
- Ødegaard, Rebecca Boxler 2022. *Arkivet etter Ebba Haslund (1917-2009)*. Ms.fol. 4611. NB tema 13. Oslo: <https://www.bokselskap.no/boker/arkivhaslund/tittelside>